

ענף ד

בדין הנאה ממוקצה ונולד ובמעמי איסור מוקצה

1234567

א. טעם איסור מוקצה באכילה וטלטול. ב. הסתירות בדין הנאה ממוקצה. ג. בדברי הרשב"א דאין לאסור מוקצה בהנאה במקומו. ד. בדברי רבינו חננאל דאין מבטלין איסור ביו"ט. ה. דין ביטול במוקצה ובאיסורי הנאה.

אוצר החכמה

א.

טעם איסור מוקצה
באכילה וטלטול

ומביון שנתבאר (לעיל עמוד פ"ו ועמוד קט"ו) דאש האלקטריא הנולד ציו"ט הרי הוא כנולד גמור ואסור לטלטלו ולבשל בו, יש לנו לדון מה דינו של אש זה לענין הנאה שלא ע"י מעשה בגוף הנולד, כגון אש מותר לבשל ולחפות בו שלא ע"י טלטול בגוף האש, וכן אש מותר ליהנות מאורו כיון שהוא נולד, וחקירה זו היא לאו דוקא באיסור נולד, אלא בכל איסורי מוקצה.

1234567

בתב הרמז"ס (פכ"ד משנת ה"ג-ה"ד): אסרו חכמים לטלטל מקצת דברים בשבת כדרך שהוא עושה בחול, ומפני מה נגעו באיסור זה, אמרו ומה אש הזהירו נביאים וכו' שלא יהא הילוכך בשבת כהילוכך בחול ולא שיחת השבת כשיחת החול שנאמר: 'ודבר דבר', ק"ו שלא יהא טלטול בשבת כטלטול בחול, כדי שלא יהיה כיוס חול בעיניו ויצוא להגציה ולתקן כלים מפניה לפניה או מצית לבית או להצניע אצנים וכיוצא בהן, שהרי הוא יושב בטל ויושב צציתו ויצקש דבר שיתעסק בו ונמצא שלא שבת וצטל הטעם שנאמר: 'למען ינוח', ועוד, כשיבקר ויטלטל

כלים שמלאכתן לאיסור אפשר שיתעסק בהן מעט ויצוא לידי מלאכה, ועוד, מפני שמקצת העם אינם צעלי אומניות אלא צטלין כל ימיהם, כגון הטיילים ויושבי קרנות שכל ימיהם הם שובתים ממלאכה, ואם יהיה מותר להלך ולדבר ולטלטל כשאר הימים נמצא שלא שבת שצית הניכרת וכו' ומפני דברים אלו נגעו באיסור הטלטול ואמרו שלא יטלטל אדם בשבת אלא כלים הנריך להם, עכ"ל. ובהשגות הראצ"ד הוסיף על זה וכתב: עוד אמרו (שבת קכ"ד ע"ב, צ"ה ל"ו ע"א) אטו טלטול לאו צורך הוצאה הוא, ועוד, צימי נחמיה צן חכליה נשנית משנה זו שאמרו שלשה כלים קטנים ניטלים על השולחן (שבת קכ"ג ע"ב), נמצא כי מפני חיוצ ההוצאה אסרו צטלטול מה שאסרו, שהוא גדר להוצאה, עכ"ל.

ובלעג"ד דאף דצציה (ל"ו ע"א) ובשבת (קכ"ד ע"ב) אמרו בגמ': אטו טלטול לאו צורך הוצאה הוא, ופרש"י צציה (שם) "תחילת הוצאה ע"י טלטול הוא, וכל מה שגזרו אינו אלא משום הוצאה", מ"מ אפשר דהרמז"ס לא ניחא ליה צפירוש זה⁵⁶, משום דהא קי"ל כרצ ספרא דהמעציר חפצים מזוית לזוית ונמלך עליהן והוציאו פטור שלא היתה עקירה

56. ועיין במגיד משנה להרמז"ס שם, שמיישב דבריו אף אם נפרש את הגמ' שם כרש"י.

חזי בצין השמשות, וכן צמוקא דטלטול, כגון נר שדלק מערב שצת דאסור צטלטול אף לאחר שכבר כזה משום דכיון דדחיה צידים אמרינן מיגו דאיתקנא, ומנלן הא.

גם יש להרגיש כאן צלשון הרמז"ס, שצכל אריכות לשונו המזוקק לא זכר כאן כלל שם מוקצה, ומשמע דטלטול כלי שלא לצורך, וכן טלטול כלי שמלאכתו לאיסור, לאו מדין מוקצה נגעו ציה. והרגשה זו מפורשת היא יותר צלשון הרמז"ס (פ"א מ"ו"ט הי"ז), וז"ל: "וכל שאסור לטלטלו בשצת אסור לטלטלו ציו"ט אלא לצורך אכילה וכיוצא בזה, וכל שמותר בשצת מותר ציו"ט, ויש ציו"ט מה שאין בשצת, איסור מוקצה, שהמוקצה אסור ציו"ט ומותר בשצת", עכ"ל. אלא להדיא דאיסור טלטול כלים שלא לצורך או טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לא חשיב כלל מוקצה, וטעמא דאסור הוא כמו שכתב צהל' שצת, ודו"ק⁵⁸.

ולבן נראה דטעמא דאסור חכמים מוקצה באכילה הוא כמו שהצאתי לעיל (עמוד פ"צ) דעת הרמז"ן צמלחמות (ריש מס' ציה) שכתב: וכל עיקר לא דיצרו חכמים צמוקצה אלא כדי שיצרור ויזמין לעצמו צרכיו מעיו"ט ולא יצטרך למחר לטרוח צסעודה שמה יצוא לעשות בזה מלאכה או טלטול האסורין לו, עכ"ל. וכיון דאסוריהו באכילה ממילא אסור אף צטלטול משום דמטלטל מידי דלא חזי ליה. ונראה דגזירה זו שגזרו לענין אכילה אסמכינהו צצנן אקרא ד"והכינו" דכל מידי דמיכל בשצת ויו"ט צריך הכנה מאתמול, והיינו כדי שלא יהיה אדם סומך דעתו על

משעה ראשונה לכך (שצת ה' ע"ב; רמז"ס פ"א משצת הי"ב), וא"כ איך גזרו איסור טלטול משום הוצאה, והלא אף אם יוציא נמי פטור כיון שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך, ואף דאסור עכ"פ מדצצנן מ"מ הוי רק גזירה לגזירה, ועיין בזה צספר אור שמח (פכ"ד משצת הי"ב), וצ"ע. ולכן מפרש הרמז"ס כוונה אחרת צגמ' ⁵⁷, דהכי פירושא, והא הוצאה ציו"ט דחשיב מלאכה דאורייתא, ואפילו הכי התירה התורה אף הוצאת קטן ולולב דלא חשיב צורך אוכל נפש, והיינו משום דמ"מ כיון דאית ליה צורך קצת שרי, וא"כ איך אפשר למיגזר על טלטול שהוא רק תחילת הוצאה דלא חשיבא מלאכה, כיון דחזינן דהוצאה עצמה מותרת ציו"ט אף שלא לצורך אוכל נפש. ונראה נמי דלא גרס הרמז"ס צגמ' שצת שם כגירסת הספרים שלנו "וטלטול גופא לאו "משום" הוצאה הוא" אלא גרס לאו "צורך" הוצאה הוא, כמו שנדפס צגליון הש"ס צשם ספרים אחרים (וכן הוא הנוסח לפנינו צציה שם), ונראה דגירסת הראצ"ד נמי היתה כן.

אמנם הטעמים של הרמז"ס והראצ"ד מספיקים רק לאסור את טלטול החפצים שאינם צריכים לו כלל בשצת ויו"ט, או הני דמלאכתן לאיסור, אבל מ"מ עדיין צ"ע בזה דאסרינן לאכול את המוקצה, כגון צמוקים וגרוגרות שנתיצשו ציו"ט, דאסירי משום כיון דאיתקנא לצין השמשות איתקנא לכולא יומא (ראה שצת מ"ה ע"א), ומנלן הא למיסר באכילה מידי דחזי משום דלא הוי

57. א"ה, רצינו זצ"ל מצאנו בזה עיקר דמיון הגמ' בהוכחה לענין טלטול ממחלוקת צ"ש וצ"ה בהוצאה, דאין זה משום דטלטול אסור משום הוצאה רק כמו שציאר, ולשון הגמ' צישוב הדחייה מיישב כאן צסמוך דתלוי כגירסאות.

58. כדצרי רצינו זצ"ל בזה דכלי שמלאכתו לאיסור אינו מוקצה, איתא גם בהשגות הראצ"ד למאור ריש ציה, וכ"כ הראשונים צפרק כל הכלים, וכ"כ הגר"א (י"ד סי' רס"ו). וע"ע לעיל צמוספת אורה (עמוד קי"ב סוף אית י"ז).

דבר שאינו מזומן לו דשמה למחר יתצדה, ולכך חמירא מוקצה כעין דאורייתא, וכן בטלטול מוקצה כגון נר שדלק בצין השמשות, נראה נמי דהיינו טעמא דאסור, משום דמן הדין היה ראוי לגזור איסור שלא יטלטל אדם שום דבר בשבת ויו"ט כמו שמפורש בכמה מקומות (ראה שם קכ"ג ע"ב ורש"י שם ד"ה ג' כלים), אלא מפני שאין רוב הנזיר יכולים לעמוד זה ולכן התירו מה שהתירו ואסרו מה שאסרו, ומשום כך גזרו נמי דין הכנה

לענין טלטול, דעכ"פ כל דבר שמסקדש עליו היום היה אסור בטלטול משום איסור או משום דאקצי דעתיה מיניה, שלא נתירנו לכל הפחות בשבת, משום דצנה"ג יכולים כזר לעמוד זה דלא לישתרי שום טלטול בתוך השבת אלא מה שהיה ראוי בטלטול בתחילת השבת 59 [כב].

ועפ"י נחא, דלכאורה יש להוכיח דמוקצה אסור צהנאה, דאי שרי אמאי אסור לטלטל כמוקים וגרוגרות דאחזי בשבת (עיין

תוספת אורה

[כב] במילואים שנדפסו במהדורה הראשונה בשוף הספר (אות ב') הוסיף רבינו זצ"ל ובתב: ועיין באגלי טל (מלאכת טוחן אות מ') ובאבני נזר (סי' ק"כ קכ"ב) שכתב ליישב מה שהקשה הפרי מגדים (עיין פרי מגדים למג"א דלהלן) דאמאי שרי להאכיל בשבת לקטן דבר המוקצה (כמבואר במג"א סי' שכ"ח ס"ק ט"ו) לפי מאי דקיימא לן (עיין שו"ע או"ח סי' שכ"ח סעי' י"ז) דאסור לישראל לעשות שבות עבור חולה שאין בו סכנה, א"כ איך מותר לטלטל את המוקצה, וז"ל: במוקצה יש שני איסורים, הא' אכילת מוקצה, דנפקא ליה מ"והכיננו", כמו שכתב רש"י (ביצה כ"ו ע"ב), והוא הדין להשתמש במוקצה דדינו כאכילה דאסור מקרא ד"והכיננו", הב' טלטול מוקצה משום גזירה שמא יוציא וכו' ומה שאסור דבר שלא הוכן מבעוד יום אף דעכשיו ראוי, היינו משום דאסור לאכלו ואפילו להשתמש בו מקרא ד"והכיננו", ושוב הוי כאבנים דאסור משום לתא דהוצאה, אבל אין מה שלא הוכן מבעוד יום אסרתו בטלטול בעצם וכו' רק משום שאינו ראוי, וזה ראוי הוא להאכילו לקטן. ובאבני נזר מבאר את דבריו יותר, דטלטול מוקצה כיון דלאו מ"והכיננו" ילפינן רק משום לתא דהוצאה, לא שייך ביה כלל מגו דאיתקצאי, וכן כתבו התוס' במסכת שבת (קנ"ו ע"ב ד"ה והאמר ר"י), עייש"ה.

ולפי"ז נלענ"ד ודאי דמאי דכתב המג"א (סי' שכ"ח ס"ק י"ט) כלים המוקצים שנשברו בשבת אע"ג שעכשיו אין מוקצים אפילו הכי אסורים משום מגו דאיתקצאי וכו', היינו דוקא במוקצה מחמת חסרון כיס דחל שפיר דין מגו דאיתקצאי לענין השתמשות דדמי לאכילה, וממילא אסור אף בטלטול מחמה לצל משום דהוי מידי דלא חזי, אבל במוקצה מחמת שמלאכתו לאיסור, דאף בין השמשות שרי נמי לצורך גופו או מקומו ולא אסור אלא בטלטול גרידא, בכה"ג נלענ"ד ודאי דאם בטלם בשבת ממלאכת איסור ויחדם למלאכת היתר שרי גם לטלטל מחמה לצל, משום דלענין איסור טלטול לא אמרינן מגו דאיתקצאי, והוא דלא כהפרי מגדים שם (אשל אברהם ס"ק י"ט ומשבצות

59. ציקוד הדבר ששני סוגי מוקצה הם, ואסורים מטעמים שונים, הביא כן רבינו זצ"ל (בתוספת אורה כאן) גם מדברי האבני נזר, וע"ע צידושי חתם סופר (מהדו"מ ריש צ"ה), וצקהלת יעקב להנחיצות (סי' תק"ט סק"ז), וצקהלות יעקב צ"ה (סי' ד').

אסור בטלטול. חולס עדיין יש לחקור דאפשר דמשום טעמא דהרמז"ן יש לאסור גם בהנאה כדי שלא יהיה אדם סומך דעתו על דבר שאינו מזומן לו, או לא משום דכיון דכבר אסרי באכילה סגי בהא ותו לא חיישינן להכי, ול"ע 60.

אוצר החכמה

ב.

הסתירות בדין הנאה ממוקצה

כתב המגן אברהם זכמה מקומות⁶¹ דמדברי התוס' (פסחים כ"ו ע"ג ד"ה מדש יותן) מוכח דסברי דמוקצה מותר בהנאה, דז"ל

תוספת אורה

למצוא בהם דבר שמותר להשתמש יחשוב לעשות כן ומותר אף אם עיקר כוונתו הוא מחמה לצל ואע"ג דהוי הערמה.

אולם מלשון הרמב"ם (פכ"ה משבת ה"ו) שכתב: "דלתות הבית אע"פ שהן כלים לא הוכנו לטלטל" משמע דאף לענין טלטול הצריכו חכמים הכנה, ומה שהקשו על זה בתוס' שבת (שם) מהא דמוכן לעורבים ואף דעכ"פ היו אסורים בטלטול בין השמשות מפני שהלא היו אז מחוברים*, נלענ"ד ליישב די"ל דהיינו להלכה דקיי"ל דהיכי דלא דחי בידים וגם איכא טעמא דיושב ומצפה לא אמרינן כלל מגו דאיתקצאי, משא"כ לר' יהודה עצמו שפיר י"ל דאסור בטלטול משום גדר הכנה, וצ"ע.

זינה כ"ו ע"ג וברש"י ד"ה ואי דלא חזי, נהי דאסירי באכילה משום הכנה, מ"מ כיון דעכ"פ צתר דאחזי שרי ליהנות מהם א"כ לאו מוקצה נינהו ויהיה שרי, ודוחק לומר דשאני הני דקיימי באכילה ולא להנאה ולכך חשיבי מוקצה, דלפי זה בשמים שהיו מוקצה צתחילת השבת לישתרי בטלטול משום דכיון דשרי להריח מהם לא חשיבי כלל מוקצה ויהיו מותר אף בטלטול, ועיין במג"א (סי' תמ"ו סק"ג וסי' תקט"ו סק"ז) ובשו"ע הרב (סי' ש"ח ס"ט). אבל לפי מאי דאמרן דשייכא הכנה גם לענין טלטול ניחא שפיר, דאף אי שרי בהנאה מ"מ

אוצר החכמה

א"ח"ח 1234567

זהב ס"ק ט"ז), וגם לא כהא"ר שכתב (שם ס"ק י"ד) דכלי שמלאכתו לאיסור שנשבר ואף שהשברים מלאכתן להיתר מ"מ אין לטלטלן רק לצורך גופן ומקומן אבל לא מחמה לצל, משום דכיון דבין השמשות היו אסורין בטלטול לכך אסורין הן לכל השבת משום טעמא דמגו דאיתקצאי, וצ"ע ג.

ולפי"ז נלענ"ד עוד חידוש גדול, דהא דכלי שמלאכתו לאיסור שרי לטלטל לצורך גופו (שבת קכ"ד ע"א), י"ל שהוא מפני שלרגע זה הוא מיחדו למלאכת היתר, וממילא מותר לצורך גופו הואיל ולא שייכא גביה כלל דין מגו דאיתקצאי, ובזה אתי שפיר דברי המג"א (שם סק"ח) שכתב שכל כלי שמלאכתו לאיסור אם רוצה לטלטלו מחמה לצל אם יכול

* בתוס' שם כתבו שפירות הנושרים ביו"ט, לא אסרום אלא משום חשש שמא יעלה ויתלוש (ביצה ג' ע"א), אבל משום מוקצה אין לאוסרם, כיון שהם ראויים לעורבים, ואע"פ שהיו אסורים בטלטול בעודם מחוברים.

60. במהדורת תש"מ כתב רבינו זל"ל בשולי הגליון כאן: "כל דיבור זה לא נכתב כראוי". אפשר שכוונתו שדיבור זה אינו במקומו, שתחילה היה לו לדון באסור הנאה מהמוקצה ורק אח"כ להציג ראיה זו.
61. עיין סי' שכ"ה סק"ט, וסי' תק"ט ס"ק ט"ו (אבל לא נזכר שם תוס' דלהלן).

התוס' שם: הקשה ה"ר אהרן וכו' המצטל בשבת בשוגג יאכל (תרומות פ"ב מ"ג), ואפילו בשבת, ואמאי נימא יש שבת מוקצה צפת, דגחלים מוקצין הן, ואומר ר"י דלא שייך אלא באיסורי הנאה דוקא, עכ"ל. הרי משמע דמוקצה שרי בהנאה, אך תמה על זה המג"א (סי' שכ"ה סק"ט) מגמ' (פסחים מ"ז ע"ב), דפריך התם אצ"י לרצה דאית ליה "הואיל", מהא דתניא המצטל גיד הנשה בחלב ציו"ט ואוכלו לוקה חמש, לוקה משום מצטל גיד הנשה ציו"ט וכו' ולוקה משום הצערה, ואי אמרינן הואיל אהצערה לא ליחייב הואיל דחזי ליה לזכרו, ומשני התם בגמ' אלא אפיק הצערה ועייל עני מוקצה, והא התם דלא קאכיל לעני מוקצה אלא רק נהנה מבישולם, ואפילו הכי אסור, אלמא דמוקצה אסור אף בהנאה. ועיין במחצית השקל (סי' שכ"ה סק"ט) שהביא בשם ספר חמד משה דכוונת הגמ' בפסחים דלוקה משום מוקצה, אין זה משום הנאה, אלא משום טלטול מוקצה. ולכאורה יש לתמוה עליו דהא התם איירי ציו"ט, וא"כ איך אפשר לומר דטעמא דאסור הוא משום טלטול מוקצה, והא כתבו התוס' כמה פעמים במס' ביצה (ח' ע"א ד"ה אמר וכ"ח ע"ב ד"ה גריפת ול"א ע"ב ד"ה אמר) וכן פסק נמי הרמב"ם (פ"א מיו"ט הי"ז) דשרי לטלטל את המוקצה ציו"ט לצורך אוכל נפש, והתם נמי כדי לצטל צורך אוכל נפש הוא, ובשלמא אי טעמא דאסור הוא משום הנאה ניחא, דלא שרי מוקצה ציו"ט כי אם טלטול כדי ליהנות מדבר אחר, כגון שמסלק אפר הכירה ציו"ט כדי לאפות פשטידה, אבל לא ליהנות מגוף

המוקצה דחשיב כמו אכילת מוקצה דאסור, כמו ביצה שנולדה ציו"ט דאסורה באכילה משום מוקצה ולא התירוה משום שמחת יו"ט ואוכל נפש, והכי נמי כאן, אבל אי לא אסור אלא משום טלטול קשה.

אמנם נראה דלא קשה כלל, דלא אמרו דמותר לטלטל את המוקצה ציו"ט לצורך אוכל נפש כי אם לפי מסקנת הגמ' בפסחים דמוקצה לא אסור אלא מדרבנן, אבל לפי מאי דס"ד דטלטול מוקצה הוי דאורייתא, אסור שפיר אף ציו"ט⁶².

ברם נראה דטלטול מוקצה ודאי הוא דאין שום סכרה לומר דאסור מדאורייתא, ואף לפי הס"ד שבגמ' דמוקצה דאורייתא, היינו דוקא לענין אכילה, דאסור משום קרא ד"והכינו" דילפינן מיניה דכל מידי דמיכל בשבת ויו"ט צעי הכנה מאתמול, משא"כ טלטול דלא איירי ביה קרא, מסתבר דלא שייכא ביה כלל דין הכנה.

ועוד נראה דאף אם תרצה לדחוק ולומר דלפי הס"ד טלטול מוקצה נמי אסור מדאורייתא, משום דכמו דמכרינן הכנה לענין אכילה הכי נמי צעי הכנה מאתמול לענין טלטול, מ"מ נלענ"ד דלפי זה כ"ש הוא לענין הנאה דצעינן טפי הכנה מאתמול, דבשלמא אי טלטול מוקצה הוי רק דרבנן משום דררא דהוא"ה, שפיר יש חומרא בטלטול טפי מבהנאה משום דטלטול קרוצ יותר להוא"ה, והנאה נמי אינה אסורה משום הכנה משום דקרא ד"והכינו" משמע יותר דקאי לענין אכילה ולא בהנאה, אבל אי אמרת דטעמא דמוקצה אסור בטלטול הוא מן

62. הטעם שאסור מוקצה, אם הוא מן התורה, חמור משאר מלאכה ולא הותר לצורך אוכל נפש, עיין לעיל (פ"א עמודים כ"ה-כ"ו).

התורה משום קרא ד"והכינו", נראה ודאי דאי מצרכין הכנה מאתמול לענין טלטול, כ"ש דמצרכין טפי לענין הנאה דדמי יותר לאכילה⁶³.

ואין לומר דהא דכתבו התוס' דמוקצה מותר בהנאה הוי רק לבתר דקיי"ל דמוקצה אסור רק מדרבנן, אבל לפי הס"ד שם בגמ' דמוקצה הוי דאורייתא אסור גם בהנאה, דעל סברה זו יפה השיג שם המחצית השקל, דמסתברא דמאי דאסור מדאורייתא לפי הס"ד דמוקצה הוא דאורייתא, אסור לדין מדרבנן, דאין שום טעם לחלק, וא"כ על כרחך ז"ל דהשתמשות צעמים של מוקצה אסורה מפני שהוא נהנה מן המוקצה, ומוכח שפיר דמוקצה אסור בהנאה.

אמנם כל גדולי האחרונים הסכימו בזה לחלק, דלעולם מוקצה אינו אסור בהנאה, ומ"מ אסרו חכמים לעשות מעשה בגוף המוקצה עצמו כדי להשתמש בהנאתו, משום דהשתמשות בגוף המוקצה להנאתו חשיב כמו אכילה דבעינן דוקא הכנה מאתמול, ובפרט ענים דקיימי להסקה נראה דביעורן חשיב כמו אכילה, ותנן נמי במס' ביצה (ל"ב ע"ב) אין סומכין את הקדרה בצקעת ציו"ט, ותמה על זה המהרש"א והלא טלטול מוקצה ציו"ט שרי לצורך אוכל נפש, ותירץ דהשתמשות בגוף המוקצה ע"י מעשה חשיב כאכילה, עיי"ש, אבל ליהנות מן המוקצה הנאה דממילא בלא מעשה שפיר שרי אף מגוף המוקצה, ועיין בזה היטב במג"א ובמחצית השקל (סי' שכ"ה סק"ט וסי' תק"א ס"ק י"ב וסי'

תק"ט ס"ק ט"ו), ועיין היטב שם (סי' תק"ז סק"ג) ובמחצית השקל (שם) שכתב דדעת המג"א הוא דאסור ליהנות מן המוקצה אף בהנאה שלא ע"י מעשה בגוף המוקצה, ול"ע. ובדי לבתר דין זה בצירור נכון אמרתי להציג בזה את כל הסתירות שמנאו האחרונים בנידון זה, ולבוא ע"י כך לעמק השוה, אף טרם החילותי לבאר נ"ל להקדים הקדמה קצרה, דאף אם נאמר דמוקצה אסור בהנאה, מ"מ לא חשיב דבר המוקצה בשבת ויו"ט כמו שאר איסורי הנאה, כגון ערלה ויין נסך, אלא זה ודאי הוא צלי שום פקפוק דלענין כך חשיב מוקצה כדבר המותר, אלא עיקר הספק הוא בהנאה שגופו נהנה מן המוקצה, כגון שהוא מבשל את קדרתו צעני מוקצה או כגון שהוא מתחמם לאור הנר של מוקצה, בזה איכא לספוקי משום די"ל דכל דבר שהוא מוקצה אסוריהו חכמים בהנאת הגוף בשבת ויו"ט, משום דכמו דלענין אכילה הצריכו הכנה מאתמול, הכי נמי לענין הנאת הגוף, אבל שאר הנאות ודאי דשרי, ורק לענין טלטול בלא שייכא כלל טעמא דהכנה כתבו הרמב"ם והרא"ב ד טעמים אחרים, והוא פשוט⁶⁴.

ג.

בדברי הרשב"א

דאין לאסור מוקצה בהנאה במקומו בגמ' שבת (כ"ט ע"א) תניא מסיקין בכלים ואין מסיקין בשברי כלים, ופריך שם בגמ' כי אדליק בה פורתא הוה ליה שצר

63. וא"כ לא מהני תירוצי המחצית השקל דהתם משום מוקצה הוא דאסור, דא"כ כ"ש דהנאה אסורה.

64. וכ"כ בבית הלוי (ס"א סי' י"ב), שאף להמגן אברהם שאסור מוקצה בהנאה, הרי זה דוקא שיהנה גופו מן המוקצה, אבל ודאי שמותר ליתן המוקצה לנכרי ולקבל ממנו הנאה אחרת עבור זה.

כלי, וכי קמהפך באיסורא קמהפך, וכתב על זה הרשב"א: מכאן נראה לי דאין איסור ליהנות מן המוקצה, דלא קשיא ליה אלא היכי מהפך זה, כלומר שאסור לטלטל, הא אי לא מהפך זה, אע"פ שהתצטיל מתצטיל בו אין בכך כלום וכו', שלא אסרו אלא לטלטלו או לאכלו ואפילו להשתמש בו בידיים כגון הדלקה או לסמוך בו כרעי המיטה ואפילו במקומו שאינו מזוז ומטלטלו, אבל הנאה הבאה ממילא שפיר דמי, אלא א"כ תדחי דשאני הכא דמיקלא קליא איסורא, הא במוקצה צעין אסור ליהנות ממנו, והראשון נראה עיקר. והא דאמרינן מרבה עליהם ענים מוכנים, לא מתורת ציטול נגעו זה דכל דבר שהוא צעין וניכר בשעת תשמישו אינו בטל, אלא הכא אינו צריך לבטל, אלא צריך רוב כדי שלא יראה כמטלטל את האיסור אלא כמטלטל בהיתר וכי מטלטל בשבר כלי הוה ליה כטלטול מן הזד, עכ"ל.

ובשו"ת בן יהודה⁶⁵ (סי' מ"ו) תמה על זה, דא"כ מאי פריך הגמ' (ביצה ד' ע"ב) ארז מתנה דאמר ענים שנשרו מן הדקל לתוך התנור מרבה עליהם ענים מוכנים ומסיקן, והא אין מצטלין איסור לכתחילה, ולדברי הרשב"א הלא אין כאן דין ציטול איסורין כלל, דאי משום הנאת מוקצה הא לדעת הרשב"א מותר בהנאה, ואי משום איסור טלטול דבר המוקצה נמי לא צעין כלל לדין ציטול לדעת הרשב"א, וטעמא דשרי הוא משום דחשיב רק כטלטול מן הזד, עכתו"ד⁶⁶.

ולענ"ד נראה דלא דק היטב בכוונת הרשב"א, דהא כתב להדיא דלא שרי כי אם בהנאה הבאה ממילא, והיינו דוקא כגון התם שבתחילת ההסקה היו הכלים שלמים, ולכך אף דמיד כי אדליק ציה פורתא הוה להו שברי כלים וההנאה שלאח"כ הוי כצר מן הנולד, מ"מ שרי משום דהנאה זו באה לו ממילא, משא"כ אם מעיקרא נפלו עצי מוקצה לתוך התנור והוא מתעסק בהן בכוונה לצטלן ברוב עצים מוכנים ולהסיקן, בכה"ג איכא ודאי איסור הנאה של השתמשות במוקצה, ולכך לא שרי אלא משום טעמא דציטול ברוב, ופריך הגמ' שפיר.

ועיין ברשב"א ביצה (ד' ע"ב ד"ה והא), וז"ל: ומסתברא היא דדוקא בשאינו מכיר עצי האיסור לאחר שנתערב, הא מכירן אין ציטול מועיל להן שאין ציטול בדבר הניכר לעין, ולא אמרינן ציה בהתירא קא מהפך, דאי אפשר לאפוכי בהיתירא בלחוד בלא איסורא, עכ"ל. ותמהו על זה האחרונים (ביאור הלכה סי' תק"ז סעי' ז', ועיין אפיקי יס ח"ב סי' כ"ג באורך) שהוא סותר את דברי עצמו במס' שבת שכתב דמיירי אף שהוא צעין וניכר. ולפי דברינו ניחא, משום דבמס' ביצה איירי לענין איסור הנאה [של השתמשות], ולכך צעין שפיר דוקא לטעמא דציטול, ואף דמלשון הרשב"א משמע דאף לענין איסור טלטול צעין נמי לטעמא דציטול, מ"מ אפשר דלרווחא דמילתא נקט הכי, ואשמעינן דשרי נמי אם אינו מכיר כלל את העצים המוקצים ואפשר שהוא מטלטל אותם בפני עצמם

65. להג"ר אברהם הלוי ליטש-ראזענצוויס, פרעסבורג תרל"א.

66. וכן הקשה החתם סופר בחידושו (ביצה ד' ע"ב), ועיי"ש מש"כ ליישב.

ואפילו הכי שרי, דאי משום טעמא דטלטול
 מן האד נראה דלא שרי אלא דוקא כגון
 שהאיסור הוא צעין וניכר, דאם אינו ניכר
 חיישינן שמא עיקר טלטולו הוא בגוף המוקצה,
 ואף דחשיב רק ספיקא, מ"מ הא קי"ל גבי
 מוקצה דספיקו אסור (ביצה כ"ד ע"א, שו"ע או"ח
 ס"ג תל"ז סעי' ג' ומ"ב שם סק"ח), וע"כ נריך
 לומר דלדעת הרשב"א במס' שבת נריך
 לאוקמי גמרא דהתם דמיירי דוקא בכהאי
 גונא שהשזרים ניכרים, ויכול שפיר להיות
 זהיר שיעקר טלטולו יהיה בעצם הנוספים,
 וטלטול השזרים יהיה רק מן האד, משא"כ
 ההיא דגמרא ביצה, כיון דכלאו הכי נריך
 לאוקמי התם דמיירי דוקא ע"י ציטול, שרי
 שפיר לטלטל כל עץ שירצה, ולא חיישינן
 דילמא כי קמהפך באיסורא קמהפך כיון
 שנתצטל כבר וחשיב היתר.

אמנם זה ודאי הוא שנתשובותיו הוא סותר
 את דבריו בפירושו למס' שבת, וז"ל
 הרשב"א ז"ל (שו"ת ח"א סי' תפ"ה): שלא מצינן
 ציטול איסור ניכר בתוך היתר אלא בשני
 ענינים של דצריהם שאין להם עיקר
 בדאורייתא, כגון חלת חוץ לארץ וכו' וכן
 צמוקצה דרך שריפתו בעצם שנשרו לתוך
 התנור ציו"ט דמרצה עליהם עצים מוכנים
 ומסיקם, וכאותה שאמרו בפרק במה מדליקין
 (שבת כ"ט ע"א) גבי מסיקין בכלים ואין מסיקין
 בשברי כלים, דאקשינן כיון דאדליק זה פורתא
 הוה ליה שברי כלים וכי קא מהפך באיסורא
 קא מהפך, ופרקינן דעציד ליה כרז מתנה
 דאמר רב מתנה עצים שנשרו לתוך התנור
 ציו"ט מרצה עליהם עצים מוכנים ומסיקם,
 עכ"ל.

ועפ"י דצרינו יתישב מה שתמחו האחרונים
 (פרי מגדים יו"ד סי' נ"ט משבצות זהב ס"ק
 י"ב) במס' ביצה (ד' ע"ב) אהא דפריך התם
 בגמ' ארז מתנה, דמאי מהני מה שהוא מרצה
 עליהם עצים מוכנים והלא דבר שיש לו מתירים
 הוא, ולא צטיל אף בדרבנן, ומשני התם בגמ'
 הני מילי היכי דאיתיה לאיסורא בעיניה הכא
 מיקלא קלי איסורא, ותמחו על זה דמ"מ
 מאי מהני האי טעמא לענין איסור טלטול,
 והא בשעה שהוא מהפך בהם עדיין הם צעין
 ולא נשרפו עוד, וא"כ מאי מהני מה דמקלא
 קלי לצקוף. ולפי דצרינו ניחא, דלענין איסור
 טלטול איכא לאוקמי שפיר כגון שהוא מטלטל
 את כל העצים יחד, דחשיב טלטול מן האד,
 והא דאמרו שם בגמ' משום ציטול, היינו
 דוקא משום איסור הנאה מן המוקצה דהיינו
 משריפת העצים, ושרי שפיר משום טעמא
 דמקלא קלי כיון דהנחתו הוא משריפתם, אף
 לפי זה הוא דלא כהרשב"א ביצה, וי"ע ע"ב.

ד.

בדברי רבינו חננאל

דאין מבטלין איסור ביו"ט

אמנם בפירוש רבינו חננאל למס' ביצה (ד'
 ע"ב) כתב דקושיית הגמ' והא אין
 מבטלין איסור לכתחילה היינו משום דציו"ט
 אסור לצטל, והמגיהים שצדפוס ווילנא תמחו
 ע"ז וכתבו: "אינו מוצן דלצטל איסור לכתחילה
 אפילו בחול אסור וי"ע". והיה נ"ל די
 לומר דקוצר רבינו חננאל דלענין איסור טלטול
 מוקצה אין אנו צריכים כלל לטעמא דציטול,
 והא דשרי הוא כמו שכתב הרשב"א משום
 דחשיב טלטול מן האד, ולענין הנאת מוקצה

67. ועיין להלן (עמ' קל"ו אות ה') שיישב רבינו ז"ל את דברי הרשב"א, ולהלן (אות ה' והערה 74).

י"ל נמי דקוצר רצינו חננאל דליכא כלל איסור הנאה מן המוקצה, ולכן פירש דקושיית הגמ' הוא דוקא משום איסור ביטול ציו"ט, וכוונתו היא למה שכתב המג"א (סי' שכ"ג ס"ק י"ד) דעת התרומת הדשן (סי' נ"ד) דאיסור לבטל איסור בשבת משום דאין לך תיקון גדול מזה, וקוצר נמי דמאי דמשוי ע"י הרבייה להני ענים כטלטול מן הצד, חשיב נמי כמו תיקון ואסור ציוס טוב, וע"ז תירצו שפיר בגמ' דכי אמרינן אין מבטלינן צדאורייתא אצל דדרבנן מבטלינן, משום דהכי דלא אסור אלא מדרבנן לא חשיב תיקון, וכהא דאיתא (ב"ה י"ח ע"א) דכלי שנטמא בולד הטומאה מטבילין אותו ציו"ט כיון דאין כאן תיקון דאורייתא, והכי נמי כאן.

אולם שגיאה גדולה היא לפרש כן בכוונת רצינו חננאל, חדא דמסתברא דמאי דמתיר טלטול הענים מחמת דבר אחר, דמחשיב טלטולו למן הצד, לא חשיב כלל תיקון, כיון שלא נעשה בכך שום תיקון בגוף המוקצה, והוא פשוט, ומוכח נמי מהא דהתירו לטלטל את המת ע"י ככר ותינוק (שבת מ"ג ע"ב), ולא פריך התם בגמ' כלל, אלמא דהא לא חשיב תיקון, ועוד דלפי זה לא אמי שפיר הא דפריך התם בגמ' מהא דדבר שיש לו מתירים לא בטיל, ולפירוש זה אין זה קושיא כלל.

ולבן נ"ל כוונה אחרת בדבריו, והוא דלענין טלטול קוצר שפיר כמו דאמרן [שהוא טלטול מן הצד, ומותר אף ללא דין ביטול], וקושיית הגמ' היא רק משום הנאה, וקוצר גם רצינו חננאל דמוקצה אסור בהנאה כדמוכח בגמ' (פסחים מ"ז ע"ב), אך מבואר שם דטעמא דמוקצה אסור הוא משום דררא דלא תעשה כל מלאכה, דהכי איתא התם (מ"ח ע"א): "ממסקה ישראל מן המותר לישראל, מכאן אמרו אין מציאין נסכים מן הטבל, יכול לא יציא מן המוקצה, אמרת מה טבל מיוחד שאיסור גופו גרם לו אף כל דבר שאיסור גופו גרם לו, יציא מוקצה שאין איסור גופו גרם אלא לו איסור דבר אחר גרם לו", והנה כל איסורי לא תעשה שבתורה מבואר במס' נדרים דלדעת רוב הראשונים חשיבי רק איסור גזר' ולא חפצא⁶⁸, ואפילו הכי אין מציאין מהן נסכים, וע"כ צריך לומר דשאני איסורי תורה כגון נבילות וטרפות, דאף כי ענם מהות האיסור הוא רק איסור גזר', אצל עכ"פ סיבת האיסור היא בגוף הדבר האסור, מפני שנתנבלה או נטרפה, ולכן לא חשיב מן המותר לישראל, משא"כ איסור מוקצה דהוא משום דררא דמלאכה חשיב לגמרי איסור גזר', מפני שגם הסיבה היא לא בדבר המוקצה אלא בגוף האדם, ולכך חשיב שפיר מן המותר לישראל⁶⁹, ואף

68. ראה ליקוט שיטות הראשונים בהערות המהדיר שעל הריטב"א בנדרים (י"ג ע"ב, הערה 4).

69. א"ה, צריך ביאור, שבגמ' שם הקשו: ואי אמרת איסור מוקצה דאורייתא, מה לי איסור גופו מה לי איסור דבר אחר, ומבואר שם מוקצה אסור מה"ת, אין לחלק בינו לשאר איסורי תורה. וי"ל דכוונת רצינו ז"ל אליבא דרבה דנראה דלא חש לקושיא זו, וכמו שמריך הפני"י (ב"ה ב' ע"ב) שיטת רש"י שם דלרבה מוקצה אסור מדאורייתא. ולפני"י המשך דברי רצינו ז"ל שכתב "למסקנא", ז"ל דכוונתו להלכה דלא קיי"ל הכי, (ועיי"ש בפסחים צפי' הר"ח שכתב על קושיא זו "ואיפריכא" דמשמע דלא ק"ל כהפני"י), וי"ע.

לפי המסקנה דמוקצה לא אסור אלא מדרבנן, נראה נמי דמ"מ לא דמי איסור מוקצה לשאר איסורי דרבנן, ועיין שו"ת הגרע"א (סי' ה' 70) ובספר דרך הקדש (שער א' סי' א'). וא"ב יש לומר דסובר רבינו חננאל דאיסור כזה לית ביה נמי דין איסור ציטול לכתחילה, דהא יסוד הדין של איסור ציטול איסורין הוא משנה במס' תרומות (פ"ה מ"ט, כמו שפירשו רש"י ותוס' צ"ה ד' ע"ב) לענין תרומה דאיסור גופו גרס לו, ולא מוקצה דאיסור דבר אחר גרס לו, ולכך מצטלין אף לכתחילה, ולכן פירש דקושיית הגמ' הוא רק משום דעכ"פ אסור מיהו לצטל ציו"ט משום מתקן. ועיין היטב במג"א שם (סי' שכ"ג ס"ק י"ד), ובמגיד משנה (פ"ד מיו"ט הי"ח) ובש"א חריה (סי' נ"ו) 71, ונ"ע. ואפשר דנידון דידן שאני, כיון דלא מתקן אלא ליומא, דהא למחר וכן ליו"ט הצא בלאו הכי שרי, ולכך מותר שפיר בדרבנן לכו"ע, ודו"ק היטב.

אוצר החכמה

ה.

דין ביטול במוקצה

ובאיסורי הנאה

ולבאורה נראה לדחות פירוש זה 72 ולהוכיח דמוקצה שרי בהנאה, דבמשנה למלך (פ"א ממטמאי משכב ומושב הי"ד) תמה על התוס' (נדה ס"א ע"ב ד"ה בגד) שהקשו בבגד שאבד בו כלאים דליבטל ברובא, ותמה על

זה המשנה למלך והא הוי כמו טומאת משא וכדאמרינן בפ"ג דזכורות (כ"ג ע"א) דנבילה בטלה בשחטה, ואמר ר' חייא 73 טהור מלטמא במגע אצל מטמא במשא, משום דטומאה כמאן דאיתא היא, ודוקא גבי אכילה שייך ציטול משום דכל משהו ומשהו שירד לבית הצליעה אמרינן דהיתירא נחית, וכן טומאת מגע משום דבשעה שנוגע בזה אינו נוגע בזה, אצל כל שהוא צבת אחת לא שייך ציטול ברוב, וגבי בגד נמי דמי לטומאת משא, עיי"ש.ה. וראיתי באחרונים (עיין נועם ירושלמי ערלה ריש פ"ג) שלמדו מזה כלל חדש, דכל איסור הנאה שנתצטל מ"מ אסור למכור הכל צבת אחת לאדם אחד, משום דמיד כשהוא מוכר את הכל, הרי הוא נהנה ודאי גם מהאיסור הנאה בזה שדמי המקח הם מרובים יותר ודמי לטומאת משא, ולא שרי למוכרם כי אם שלא צבת אחת. וא"כ אי מוקצה אסור בהנאה, מאי מהני ביה ציטול, והלא הוא נהנה מכל העצם כאחד ודמי לטומאת משא ואמאי שרי, וע"כ נריך לומר דבלאו הכי שרי מוקצה בהנאה וכל שקלא וטריא דבגמ' איירי רק לענין טלטול.

ונראה דלא אסרו ליהנות מן המוקצה כי אם מפני שהדבר שהוא נהנה ממנו אינו מוכן לכך מאתמול, ושפיר חל עליו שם מוקצה ואסור אף בהנאה, משא"כ בהיהא דמרצה עליהם עצים מוכנים ומסיקן, דלאחר

70. שדן שאף אם אסור לחולה שאין בו סכנה לאכול איסור דרבנן, אפשר שמוקצה מותר לו, כיון דהמאכל בעצמותו היתר אלא דיומא גרים ואם אכלם הוי בכלל חילול שבת, ולכן הוי רק כמו שאר מלאכת שבת דדבריהם דשרי לחולה שאין בו סכנה.

71. שדנים שטבילת כלים הנקחים מן הגויים, אפילו אם איסורה אינו אלא מדרבנן, כיון שקודם הטבילה אינם ראויים לשימוש, אסורה ציו"ט משום תיקון כלי.

72. בפירוש הסוגיא צ"ה, דדנו בציטול משום איסור הנאה.

73. ר' חייא אמר שם הדין דצטילות זו בזו, ור' יוסי בר חנינא פירש דהיינו מלטמא במגע וכו'.

שכבר הרצה עליהם ענים מוכנים תו פקע
 כבר שם מוקצה מן הענים, ורשאי הוא
 להשתמש בכל עץ ועץ בפני עצמו להסיק
 זו את קדירתו משום טעמא דביטול, וכיון
 דחזי כבר ליהנות ממנו בפני עצמו ממילא
 שרי ליהנות כבר גם מכולם יחד, כיון
 דנעקר כאן דין מוקצה כיון דכל עץ בפני
 עצמו הרי הוא היתר גמור ואין כאן מוקצה,
 ולא דמי כלל לכל איסורי הנאה דאי אמרינן
 דמיעוטא כמאן דאיתא הרי הוא בעצם
 עומד באיסורו, ודו"ק. ולפי זה כדי להחיר
 ליהנות מכולם יחד על כרחך נריך לומר
 גם לענין טלטול דשרי לטלטל וליהנות מכל
 עץ בפני עצמו אף בכהאי גוונא דלא חשיב
 טלטול מן הנד וכמו שנתבאר, וא"כ לפי
 זה ניחא יותר דברי הרשב"א במס' ביצה,
 ודו"ק היטב⁷⁴. ועוד נראה לי דיש לחלק

בין איסור דאורייתא לדרבנן, וי"ע.
 אך מה שתמה המשנה למלך על התוס'
 גלעג"ד יסוד הגון, דלא אסר רחמנא
 בגד של זמר ופשתים משום הזמר שבו או
 הפשתים שבו, דהא שניהם מותרים הם, אלא
 משום דמחמת תערובתם נולד כאן איסור
 חדש, ונראה דלא אסר רחמנא כי אם מחמת
 השם החדש שנופל על הבגד דהיינו בגד של
 "זמר ופשתים" שהוא שעטנז, ולפי זה יפה
 הקשו התוס' דליצטל שפיר מיעוט הפשתן
 צרוב הזמר, וממילא אין מיעוט הפשתים
 גורמים לבגד שיהיה קרוי של זמר "ופשתים"
 וא"כ ליכא נמי איסור שעטנז, ואף דמיעוטא
 כמאן דאיתא מ"מ הלא היתר הוא כיון
 דהמיעוט לא גרס שום שינוי בשם הבגד
 שיהיה נקרא שמו עליו, ולכן שפיר מותר,
 ודו"ק⁷⁵.

74. א"ה, כוונת רבינו זצ"ל נראה דבא ליישב מה שנשאר לעיל (עמוד קכ"ו סוף אות ג') בצ"ע על דברי הרשב"א
 שם דמבואר דאין ההיתר משום טלטול כללית יד, דא"כ אכתי יקשה מה שתמהו האחרונים דלענין טלטול לא מהני
 סברא דקלי מיקלי איסורא, עיי"ש, וע"ז מיישב כאן דע"כ גם בלאו הכי שרי.
 75. ועיין שערי יושר (סוף שער ג').